

MUTLAK GÜÇ YA DA SINIRSIZ SORUMLULUK: DEVLET EGEMENLİĞİ VE ULUSLARARASI TOPLUMUN KORUMA SORUMLULUĞU*

Adem Ali İREN¹
Muharrem GÜRKAYNAK²

ÖZ

Modern uluslararası ilişkilerde egemenliğin mutlakiyetçi biçimde uygulanması otoritelerin meşruiyetten uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Bireyin refahını ve güvenliğini sağlaması beklenen egemenlik kavramı bireyi tehdit etmeye başlamıştır. Devlet egemenliğinin kendinden meşru olduğu algısı sınırsız otoriteye dönüşmüştür. Bu yüzden insan haklarını devlete karşı korumak için kuvvet kullanmayı meşrulaştırma çabaları ortaya çıkmıştır. Koruma Sorumluluğu (KrS) insan haklarını korumak için tarihsel süreç içinde deneyimlenen birikimlerden oluşmuştur. KrS geçmişin hatalarını tekrarlamamak ve eksikliklerini gidermek amacıyla modern dünyanın ihtiyaçlarına cevap vermek adına tasarlanmış post-modern bir kavramdır. KrS devlet tarafından gerçekleştirilen toplu katliamları ve insan hakları ihlallerini engellemek adına uluslararası topluma sorumluluk yüklemektedir. Bu çalışmada devlete sınırsız sorumsuzluk sağlayan mutlak egemenlik algısının insan hakları üzerinden yaşadığı dönüşüm ve insan haklarını koruma sorumluluğunu üstlenen uluslararası topluma değinilecektir. İlk bölümde devlet egemenliğinin kontrolsüz bir güç olmaktan öte mutlak bir sorumluluk getirdiğinin vurgulanmakta ve sorumluluğun muhteviyatı insan hakları bağlamında değerlendirilmektedir. İkinci bölümde insan hakları ihlallerinden kaynaklanan toplu katliamlarda uluslararası toplumun sorumlulukları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Devlet Egemenliği, Koruma Sorumluluğu, İnsan Hakları, İnsani Müdahale*

* Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Proje Başkanlığı tarafından finansal olarak desteklenen, Doç. Dr. Muharrem GÜRKAYNAK'ın danışmanlığında yürütülen, Adem Ali İREN'in 4283-D1-15 nolu doktora tez projesi araştırmasından üretilmiştir.

¹ Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ademiren@sdu.edu.tr

² Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, muharregurkaynak@sdu.edu.tr

**ABSOLUTE POWER OR UNLIMITED RESPONSIBILITY:
SOVEREIGNTY AND RESPONSIBILITY TO PROTECT OF
INTERNATIONAL SOCIETY**

ABSTRACT

Applying sovereignty in an absolute form in modern international relations has resulted in states are estranged of legitimacy. Sovereignty supposed to guarantee welfare and security of individuals has become a threat for them. Perception of self-legitimated state sovereignty has turned into an unbounded authority. Therefore resorting to force has being legitimated to protect human rights against state. For this reason, Responsibility to Protect (R2P), being a post-modern concept, has been created on the basis of historical experiments in order not to repeat mistakes to eliminate deficiencies of the past. R2P has claimed that international society has a responsibility to stop human rights violations and mass murders performed by states. This papers aims to explain evolution of state sovereignty in terms of human rights and international society undertaking to protect human rights. In the first chapter, it has been emphasized that state sovereignty is an absolute responsibility instead uncontrolled power and touched upon contents of sovereignty in the context of human rights. The second chapter focuses on responsibilities of international society in mass murder resulted from violating human rights.

Key Words: *State Sovereignty, Responsibility to Protect, Human Rights, Humanitarian Intervention*

GİRİŞ

Modern devlet tarihi bir yandan farklı topluluklar arasında bitmek tükenmek bilmeyen kavgalarda kendi vatandaşlarını korumayı amaçlayan iyi örgütlenmiş bir yapıyı yansıtırken, diğer yandan da kendi üyelerinin refahına ve hayatına en büyük tehlikeyi oluşturmaktadır.³ Çünkü devlet kendisi dışındaki güçlere karşı korunma yöntemlerini kendi üyelerine karşı da kullanmaya başlamıştır. Böylece devletin egemenlik alanı giderek genişlemiş ve bireye rağmen güçlü bir kontrol alanı oluşmuştur. 1555 Augsburg Barışı'ndan itibaren başlayan egemenliğin güçlenme öyküsü 1648 Westfalya Anlaşması'yla yeni bir veçheye doğru gelişme göstermiştir. Egemenliğin hukuki statüsü öncelikle "*cuius regio eius religio*" ilkesi doğrultusunda hükümdarın dini anlayışının onun egemen olduğu alandaki herkesin dini olacağı şeklinde ortaya çıkmıştır. Sonra Westfalya düzeninin yarattığı iç işlerine karışmama prensibiyle yeni bir boyut kazanan egemenlik anlayışı kolonileştirme sürecinin ana unsuru olan hiç kimseye ait olmayan topraklar

³ Christian Tomuscat, *Human Rights between Idealism and Realism*, Oxford University Press, New York, 2008, s. 8.

“*terra nullius*” kavramıyla kural tanımaz bir hal almıştır.⁴ Egemenlik kavramının bu denli güç kazanmasına neden olan ana unsur Avrupa devletleri arasındaki güç kavgaları ve sürekli çatışma hali olmuştur. Güçlenen egemenlik anlayışı önce Avrupa devletinin yapısını değiştirmiş sonrasında ise devletler sisteminin farklı bir dengeye oturmasına yol açmıştır. Feodalitenin oluşturmuş olduğu dağınık yönetim anlayışı gücün tek elde oluşmasına müsaade etmezken modern egemenlik anlayışı güçlü merkezi yönetimlerin oluşmasına fırsat tanımıştır. Birden fazla güçlü merkezi otoritenin varlığı bu güçlerin birbirinin iç işlerine karışmasını engelleyecek bir devletler sisteminin gelişmesine yol açmıştır. Westfalya düzeni olarak adlandırılan bu sistem günümüzdeki egemenlik anlayışı ve uluslararası toplum için modern bir başlangıç noktası olmuştur. Westfalya düzeni Avrupa’daki din savaşları, Rönesans ve Reform hareketleriyle sarsılan ilahi egemenlik anlayışının sekülerleşmesine de katkı sağlamıştır. Bu sayede egemenlik üzerinden dünyevileşme zemini bulan Avrupalı devletler, dahili egemenliklerini kontrol ettikleri alandaki tüm beşeri ve doğal kaynakları kullanma olarak tanımlarken, harici egemenliklerini ise uluslararası hukuk önünde diğer devletlerle eşit statüye sahip ve kendi toplumunu uluslararası alanda temsile tek yetkili organ şeklinde tarif etmişlerdir. Bu haliyle egemenlik, uluslararası hükümet olmadan uluslararası hüküm sürme biçimine dönüşmüştür.⁵

Egemenliğin mutlak formunun güç kazanması birey haklarını devlete ait hakların gerisinde bırakmıştır. İnsanın doğası gereği sahip olduğu temel hakların devlet egemenliği uğruna görmezden gelinmesi egemenlik kavramını çatışma unsuruna dönüştürmüştür. Soğuk Savaş sonrasında liberal değerlerin yeniden güç kazandığı dünyada insan haklarının yükselişe geçmesi uluslararası hukuk tarafından da desteklenmiştir. Fakat tıpkı Soğuk Savaş zamanında olduğu gibi savaş sonrası ortamda da insan haklarının uluslararası gündem oluşturması beklendiği kadar hızlı gelişme göstermemiştir. İnsan haklarını uluslararası alanda korumaya yönelik çalışmalar 1990’lı yıllarda Doğu Timor, Ruanda, Somali ve Serebrenika’da yaşanan insan hakları ihlallerini ve bunun neticesinde gerçekleşen katliamları önlemeye yeterli olamamıştır. Ruanda’da 100 gün gibi kısa sürede 800 bin kişi öldürülmüş ve daha da vahimi Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Sudan, Brundi ve Batı Afrika’da 5 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir.⁶ İnsani müdahalelerin amacına ulaşmakta zorlanması ve bu tür müdahalelerin siyasi çıkarlara hizmet etme endişesi insani krizlerin hızla yaygınlaşmasına neden olmuştur. Uluslararası hukukun insani krizleri önlemek yerine insan haklarını

⁴ Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention: An Introduction*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, ss. 14-15.

⁵ Ian Hurd, “Legitimacy and Authority in International Politics”, *International Organization*, 53(2), 1999, s. 404.

⁶ Alex Bellamy, *Responsibility To Protect: The Global Effort To End Mass Atrocities*, Polity Press, 2009, s. 18.

yaygınlaştırmayı önceleyen felsefi ve hukuki gelişimi devlet tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerinin ne şekilde cezalandırılacağını söylemekte yetersiz kalmıştır. Bu nedenle yirminci yüzyılda gerçekleşen katliamların genel bilançosu iç ve dış savaşlarda toplam 35 milyon kişinin öldüğü ve 150 milyon kişinin yaralandığı devasa bir büyüklüğe ulaşmıştır.⁷

İnsan haklarının uluslararası hukuktaki yerinin giderek perçinleşmesi insan haklarını ihlal eden devletlerin uluslararası toplum nezdinde tepki görmesine yol açmıştır. Fakat insan haklarını ihlal eden devletlere yönelik alınacak tedbirlerin devlet egemenliği, içişlerine karışmama prensibi, devletlerin ulusal çıkarları ve insani müdahale gibi kavramlar arasında karışıklığa yol açması uluslararası hukukun insan haklarını ihlal eden devletlere karşı ortak bir müeyyide geliştirmesine engel olmuştur. Ayrıca insan hakları, etik, kuvvet kullanma ve ulusal çıkarlar arasında yaşanan gerilim insan haklarının korunması adına gerçekleştirilen insani müdahalelerin hukukiliği ve meşruluğu üzerinde tartışmalara neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın ardından yeniden şekillenen uluslararası sistemin global aktörleri bir yandan liberal değerleri ve insan haklarını savunurken, diğer yandan bağımsızlığını yeni kazanan ve güçlü devlet geleneği olmayan ülkeler kendi vatandaşlarına zulüm etmekte ve geniş çaplı katliamlara neden olmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan zayıf devletler, küreselleşmenin yaygınlaşması ve devlet dışındaki siyasi ve ekonomik aktörlerin yükselişe geçmesi ezilenlerin haklarının korunması için dünyanın bu değişimlere hızla adapte olmasını gerekli kılmıştır.⁸ Bu ise insan hakları bağlamında uluslararası hukukun konu alanı ile uygulama alanı arasındaki uçurumun kapanabileceğine dair umutların yeşermesine sebep olmuştur.⁹

Bu çalışmada egemenliğin devlete sınırsız sorumsuzluk sağladığı mutlak biçiminin insan hakları üzerinden yaşadığı dönüşüm ve insan haklarını koruma sorumluluğunu üstlenen uluslararası toplumun sorumluluklarına değinilecektir. Öncelikle günümüz uluslararası ilişkilerinin başlangıcı olarak alınan Westfalya düzenin devletlerarası sisteme entegre ettiği mutlakiyetçi egemenlik anlayışının haklar karşısında zayıflaması ele alınacaktır. Devlet egemenliğinin kontrolsüz bir güç olmaktan öte mutlak bir sorumluluk getirdiğinin vurgulandığı ilk bölümde sorumluluğun muhteviyatı insan hakları bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmuştur. İkinci bölümde insan hakları ihlallerinden kaynaklanan toplu katliamlarda uluslararası toplumun sorumlulukları ele alınmaktadır. Uluslararası toplumun en müşterek kavramlarından biri haline gelen insan haklarının uluslararasılaşmasıyla bu

⁷ Catherine Lu, *Just and Unjust Interventions in World Politics: Public and Private*, Palgrave MacMillan, New York, 2006, s. 54.

⁸ Richard Cooper ve Juliette V. Kohler, *Responsibility to Protect The Global Moral Compact for the 21st Century*, Palgrave Macmillan, New York, 2009, s. 47.

⁹ Hehir, a.g.e., 2010, s. 159.

hakları korumaya yönelik geliştirilen mekanizmaların uluslararası topluma biçtiği görevler de ikinci bölümde tartışılmaktadır.

1. DEĞİŞEN EGEMENLİK YÜSELEN SORUMLULUK

Modern uluslararası ilişkilerin başlangıcından beri egemenliğin mutlakiyetçi biçimde uygulanması otoritelerin zaman zaman meşruiyetten uzaklaşmalarına neden olmuştur. Bireyin refahı ve güvenliği için icat edilen egemenlik anlayışı doğrudan bireyin kendisini tehdit etmeye başlayarak iktidarın yarattığı kendinden meşru egemenlik anlayışı sınırsız otoriteye dönüşmüştür. Teorideki egemenlik anlayışının uygulamada farklılaşmasına neden olan modern devlet, egemenliği “egemenin öldürme ehliyeti” biçimine dönüştürmüştür.¹⁰ Fakat egemenlik halk desteğine dayanan bir olgudur ve toplumu siyasi olarak temsil etme yeteneğini kaybeden devletler zaman içerisinde egemenliğini kaybetme noktasına varacaktır.¹¹ Egemenliğin geleneksel tanımlarını yapan Hobbes, Locke, Rousseau, Aristo ve Aquinas gibi düşünürler egemenliği toplum iradesinin dışında görmemişlerdir. Egemen gücün toplumu oluşturan bireylere karşı sorumlulukları olduğuna dikkat çeken Hobbes, devletin bu sorumlulukları yerine getirememesi ve vatandaşlarını tehdit eder hale gelmesi durumunda toplum sözleşmesinin ortadan kalkacağını ifade etmiştir. Ayrıca Hobbes, kamu iradesiyle sınırlanmayan bir iktidarın komşularına saldırmasıyla oluşacak anarşik ortamda insan insanın kurdudur “*homo homini lupus*” düşüncesinin hâkim olacağını ifade etmiştir.¹² Locke’a göre birey ve devlet arasındaki güven ilişkisine dayanan devlet otoritesi bireye devleti yargılama hakkı vererek devletin kendine duyulan güven ölçüsünde hareket etmesini sağlamaktadır.¹³ Vatandaşların korunmasını ve refah düzeyinin artırılmasını genel irade olarak tanımlayan Rousseau egemen gücün genel iradenin aksi istikamette davranabileceğini mümkün görmemektedir. Çünkü toplumun bireyleri genel iradeyi korumak için bir araya gelmektedir ve devlet de bu iradeye uyduğu ölçüde egemenliğini korumaktadır.¹⁴ Doğası gereği toplum halinde yaşayan insanın yaşam düzeyinde iyileşme olacağını belirten Aristo devletin esas görevinin bu refahı sağlama olduğunu vurgulamıştır. Egemen gücün görevinin halka hizmet olduğunu söyleyen Aquinas, bu görevi yerine getirmeyen iktidarın egemenlik iddiasını

¹⁰ Barbara Crossette. “Sinking the Responsibility to Protect”, United Nations Association of the United States of America, <http://www.unausa.org/site/pp.asp?cfvKRI8MPJpF&b4134409> (03.02.2015).

¹¹ Cynthia Weber, *Simulating Sovereignty: Intervention, The State, and Symbolic Exchange*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, s. 28.

¹² Thomas Hobbes, *Man and Citizen*, (der.) Bernard Gert, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1991, s. 89.

¹³ Stevie Martin “Sovereignty and The Responsibility to Protect Mutually Exclusive Or Codependent?” *Griffith Law Review*, C20(1), 2011, s.180.

¹⁴ Jean J. Rousseau, *The Social Contract*, Penguin, London, 1968, ss. 64-65.

kaybedeceğini ve böyle bir durum yaşanmaması için iktidarın gücünün sınırlanması gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁵

Tarihin her döneminde egemenlik hakkını kullanan devlet sadece kendi halkının değil aynı zamanda uluslararası toplumun olanak sağladığı meşru bir aracı kullanma ihtiyacı hissetmiştir. Bu araç kimi zaman monarşi olurken, kimi zaman da ulus veya toprak olmuştur. Bu bağlamda insan haklarının uluslararası hukukta geniş ölçüde yer alması egemenliği tehdit eden bir aracı değil aksine egemenliğin getirmiş olduğu dönüşümü çağrıştırmaktadır.¹⁶ Geleneksel egemenliğin mutlak bir güç olmadığı gerçeği Westfalya düzeninden sonra da değişmemiştir. Bunun en önemli göstergesi eşit egemen prensibine dayanarak yapılan anlaşmalar ve güçlü devletlerin yarattığı tehditler nedeniyle devletlerin egemenlik haklarından feragat etmek zorunda kalmalarıdır. Egemenliği uluslararası hukuktaki egemenlik, Vestfalyan egemenlik, ulusal egemenlik ve karşılıklı bağımlılık gerektiren egemenlik şeklinde dört farklı biçimde tasnif eden Krasner, Vestfalyan tarzı egemenliği devletin iç işlerinde dış müdahalelerden muaf olma biçiminde tanımlarken, ulusal egemenliği ise kendi sınırları dahilinde etkin bir kontrol mekanizması geliştirme kabiliyeti olarak tarif etmektedir. Uluslararası hukuka dayanan egemenlik, hukuken belirli bir bölgede temsil ehliyetine sahip devletlerin karşılıklı olarak birbirini tanıması anlamındadır. Devlet otoritesinin kendi sınırları içinden geçen mal, bilgi, insan ve para gibi unsurları kontrol edebilme yetisine ise karşılıklı bağımlılık gerektiren egemenlik denilmektedir.¹⁷ Krasner'in tarif etmeye çalıştığı egemenlik anlayışı aslında belirli sınırlar içinde iç işlerini kontrol edebilme yetisine sahip unsurların uluslararası alanda karşılıklı tanınırlığı anlamına gelmektedir. Krasner'in egemenlik kavramını oluşturan tüm unsurlar esas itibarıyla egemenliği mutlaklaştırmaktan ziyade muğlaklaştırmakta ve bağımlılığı sürekli kılmaktadır. Modern dünyada her devlet kendi egemenliğini diğer devletlere hukuken ve siyaseten onaylatmak ihtiyacı duymaktadır. Bu nedenle egemenlik kavramının sınırsız hak ve mutlak bir güç doğuracağı iddiası egemenliğin doğasıyla çelişmektedir.

1.1. Sınırsız Sorumsuzluktan Mutlak Sorumluluğa Egemenlik Algısında İnsan Hakları

Devlet egemenliğinin geleneksel anlamından uzaklaşması insan haklarının modern bir kavram olarak ortaya çıkmasıyla duraklama sürecine girmiştir. Modern devletin insan haklarına karşı dokunulmaz olduğu iddiası, devlet egemenliğinin sınırsız olduğu iddiasına göre daha fazla kabul

¹⁵ George Catlin, A History of the Political Philosopher, Allen&Unwin, London, 1950, s. 303.

¹⁶ J. Samuel Barkin, "The Evolution of the Constitution of Sovereignty and the Emergence of Human Rights Norms", Journal of International Studies, 27(2), 1998, ss. 229-230.

¹⁷ Stephen Krasner, Sovereignty: Organized Hypocrisy, Princeton University Press, Princeton, 1999, ss. 4-25.

görmektedir. Çağımızın en büyük ilerlemelerinden biri olan insan hakları uluslararası toplumca benimsenen evrensel bir değer haline gelmiştir. Çok sayıda uluslararası metin ve birçok uluslararası örgüt insan haklarını koruma amacını taşımaktadır. İnsan hakları ancak devlet biçiminde örgütlenmiş toplumlarda güçlenme imkânı bulunduğundan devlet ve insan hakları arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır.¹⁸ Devlet ve birey arasındaki dengeyi sağlayan insan hakları bir yönüyle uluslararası toplumun insan hayatına verdiği önemin devlet düzeyinde yansıması olmuştur. Fakat devletin güvenliği ve varlığı için oluşturulan egemenlik kavramı aynı zamanda uluslararası sistemi şekillendiren önemli bir unsura dönüşerek modern uluslararası sistemin vazgeçilmez ögesi olan insan haklarıyla karşı karşıya gelmeye başlamıştır. Bu yüzden insan hakları başta devletler tarafından ihlal edildiği için insan haklarının öncelikli muhatabı devlet olmuştur.¹⁹

Güç ve fikir arasındaki karşılıklı etkileşime dayanan transatlantik uluslararası ilişkiler Asya ve diğer bölgelerde Vestfalyan tarzı egemenlik anlayışının dönüşümüne yol açarak egemenliğin yeni bir kavram olarak tanımlanmasına neden olmuştur.²⁰ Tıpkı insan saygınlığı gibi egemenlik de normatif bir karaktere sahip olduğundan egemenlik, dönemin koşulları ve hukuk kurallarına göre şekillenen dinamik bir kavramdır.²¹ Bireyin özgürlük ve egemenlik alanını korumak için insan haklarını korumak gerekmektedir. Bunun için de devlet egemenliğini insan hakları alanında yaşanan gelişmeler ışığında yeniden tanımlamak ihtiyacı doğmuştur. Çünkü insan haklarını korumanın önündeki tek engel hala devlet egemenliğidir.²² Devletlerin içişlerine karışmama prensibi insan haklarının evrenselliğini savunanlar tarafından benimsenmemekte ve devlet egemenliğinin korunmasını destekleyenler insan hakları ihlallerini gerçekleştirenlerin suç ortağı olarak kabul edilmektedir.²³ Devletlerin sınırsız egemenliklerini bırakması mümkün görünmediğinden bu hakların sınırlanarak yeniden şekillendirilmesi gerekmektedir.²⁴ Bireyin insan olarak yeniden değerlendirilmesi onun devletten beklentilerini de değiştirmiştir. Buna göre devlet hâkim ve

¹⁸ Said V. Gözlüğü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzda Etkisi*, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara, 2002, s. 41.

¹⁹ Şeref Ünal, "İnsan Haklarının Tarihi Felsefi ve Hukuki Temelleri", *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 1994, s. 41.

²⁰ Ramesh Thakur, *The Responsibility to Protect: Norms, Laws and the Use of Force in international Politics*, Routledge, London, 2011, s. 13.

²¹ Aidan Hehir, *The Responsibility to Protect: Rhetoric, Reality and the Future of Humanitarian Intervention*, Palgrave MacMillan, New York, 2012, s. 191.

²² Jerat Chopra ve Thomas Weiss, "Sovereignty is no Longer Sacrosanct", *Ethics and International Affairs*, 6(1), 1992, s. 95.

²³ Andrew Linklater, *Critical Theory and World Politics: Citizenship, Sovereignty and Humanity*, Routledge, New York, 2007, s. 79.

²⁴ Stanley Hoffman, "Intervention: Should It Go On? Can It Go On?" (der.) Chatterjee and Scheid, *Ethics and Foreign Intervention*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s.22.

hükmeden konumdan koruyan ve hizmet eden bir kimliğe bürünmüştür.²⁵ İnsani güvenlik kaygılarında meydana gelen artış ve insan haklarına gösterilen değer devletlerin iç işlerinde istediklerini yapma hürriyetini elinden almıştır. Bu durumun beş ana gerekçesi bulunmaktadır. Birincisi insan saygınlığının her devletin koruması gereken temel bir değer olarak yükselmesi, ikincisi ırkçılığın tüm dünyada kınanan bir eyleme dönüşmesi, üçüncüsü geniş çaplı katliamlara verilen küresel tepkiler, dördüncüsü birey ve grup haklarının yerine getirilme çabası ve beşincisi uluslararası toplumun geniş çaplı katliamlara müdahalesidir.²⁶

Bireyin haklarının bu hakları korumakla görevli devlet tarafından ihlal edilmesi insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasını gerekli kılmıştır. Uluslararası örgütlerin artan etkinliği ve insan haklarının uluslararasılaşması devlet egemenliğini belirli bir ölçüde sınırlandırmıştır.²⁷ Çünkü insan hakları keyfi güce, devlet ve toplum tehditlerine karşı kurumsallaşmış bir yapıyla hukuk çerçevesinde bireyi korumayı amaçladığından devletin gücü ve ulusal egemenlik insan haklarıyla sınırlandırılmaktadır.²⁸ Bu noktada devreye giren devletin egemenlik haklarının ihlal edildiğine yönelik eleştiriler devletin meşruiyeti bağlamında ele alınmıştır. Çünkü her devletin ihtiyaç duyduğu meşruiyet ilkesi devletleri bir takım kurallara uymaya itmektedir. Bu kurallar devletin egemenlik haklarını sınırlamaktadır. Günümüzde devlet otoritesinin hudutlarını çizen en önemli gösterge ise yine insan haklarıdır.²⁹ İnsan haklarının evrenselleşmesi devlet egemenliğini ön plana çıkaran mevcut uluslararası sisteme bir meydan okuma şeklinde değerlendirilmektedir. Fakat insan hakları artık devletin haklarını ihlal eden bir kavram olmanın ötesine geçerek küresel çapta ilgi duyulan ve bir takım imtiyazların arkasına sığınarak görmezden gelinemeyecek kadar önemli bir unsur haline gelmiştir.³⁰

²⁵ Reinhold Zippelius, *Das Wesen des Rechts: Eine Einführung in die Rechtsphilosophie*, Beck Verlag, München, 1965, s.70.

²⁶ Antonio Cassese, *International Law*, Oxford University Press, New York, 2005, s.398.

²⁷ İvan Simonovic, "From Sovereign Equality to Equally Reduced Sovereignty", *The Fletcher Forum of World Affairs*, 24(2), 2000, s.165.

²⁸ İ. Akbulut "İnsan Hakları", *Yargıtay Dergisi*, 2002, s. 461, <http://www.yargitay.gov.tr/belgeler/site/dergi/yrgdergi/Temmuz2002/Temmuz2002/assets/basic-html/page205.html> (5.2.2015).

²⁹ Barkin, a.g.m., s. 232.

³⁰ Antonio Casses, "Ex iniuria ius oritur: Are We Moving Towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?", *European Journal of International Law*, 10(1), 1999, s. 26..

2. ULUSLARARASI TOPLUMUN KORUMA SORUMLULUĞU

İnsan hakları açısından yirminci yüzyılın sancılı kapanışı bu hakları korumaya yönelik daha ileri tedbirlerin alınması gerektiğini açığa çıkarmıştır. Ruanda, Serebrenika, Kamboçya ve Yahudi soykırımı gibi geçmiş yüzyılın hatalarını yirmibirinci yüzyılda tekrar etmemek adına atılacak adımlar uluslararası toplumu ortak bir paydada buluşturmuştur.³¹ Bir bakıma KrS 1990'lı yılların trajedilerinden ve insani müdahalenin uluslararası hukuktaki yeri üzerine gelişen tartışmalardan doğmuştur.³² Müdahale ve Devlet Egemenliği hakkında Uluslararası Konferans (*International Commission on Intervention and State Sovereignty/ ICISS*) insani gerekçeli müdahalelerin hukukiliği ve meşruluğu arasında oluşan boşluğu doldurmak adına radikal bir girişim olarak ortaya çıkmıştır.³³ KrS'nin temel hedefleri arasında ilk sırada insan haklarını korumaya yönelik kavramsal lisansı insan müdahaleden koruma sorumluluğuna değiştirmek yer almaktadır. Devletin bu görevi yerine getiremediği durumlarda sorumluluk uluslararası topluma geçmektedir. KrS'nin ikinci amacı ise insan haklarını ve hayatını koruma sorumluluğunu öncelikle devlete yüklemektir. Üçüncü amaç ise insan haklarını korumak için müdahalenin gerekli olduğu hallerde söz konusu müdahalenin uygun bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlamaktır.³⁴ KrS ortaya çıktığı andan itibaren insani müdahalenin uluslararası alanda yerini alarak onun dolduramadığı hukuki ve felsefi alanları da bünyesinde barındırmaya başlamıştır. Bunun en iyi örneği KrS'nin gündeme geldiği andan itibaren hızla yaygınlaşmasında ve insani gerekçeli kuvvet kullanma hareketlerini standart altına alma çabasında gözlenmektedir. KrS'nin uluslararası hukuk ve siyasetin gündemine girmesiyle dört önemli değişim yaşanmıştır. Birincisi “müdahale hakkından” “koruma sorumluluğuna” doğru söylemsel değişiklik, ikincisi kontrol olarak egemenlikten sorumluluk olarak egemenlik anlayışına geçiş, üçüncüsü müdahale haricindeki yaptırımların gündeme gelmesi ve sonuncusu müdahalenin zaruri olduğu durumlarda kullanılacak meşru bir aracın ortaya çıkmasıdır.³⁵

KrS esas itibarıyla soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar ve etnik temizliğe karşı insan hayatını korumak adına yapılması gerekenleri birbiriyle ardışık olmayan üç sütun altında bir araya getirmiştir.

³¹ Julia Hoffman ve Andre Nolkaemper, Responsibility to Protect From Principle to Practice, Pallas Publication, Amsterdam, 2012, s. 39.

³² ICISS, (2001). “International Commission on Intervention and State Sovereignty”, <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>, s. vii, (14.5.2015).

³³ Dianan Amneus, “Responsibility to Protect: Emerging Rules on Humanitarian Intervention?”, Global Society, 26(2), 2012, s.246.

³⁴ Ramesh Thakur, The United Nations Peace and Security, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s.247.

³⁵ Cooper ve Kohler, a.g.e., s.19

Bunlardan ilki yukarıda sayılan dört suça karşı insan haklarını ve hayatını koruma görevi devlete verilmiştir. İkincisi uluslararası toplumun devlete atfedilen sorumluluğu yerine getirme aşamasında bahsi geçen devlete yardım sorumluluğu bulunmaktadır. Üçüncüsü ise devletin koruma sorumluluğunu yerine getirmekte açıkça başarısız olduğu durumlarda söz konusu sorumluluk uluslararası topluma geçmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse KrS üç sütun altında dört suça karşı geliştirdiği yöntemi uluslararası topluma kabul ettirme gayreti içindedir. ICISS raporu KrS kavramı altında ele alınacak olayların tarihsel referansını ondokuzuncu yüzyıldan başlatarak haklı savaşa konu olan eylemler yerine daha çok bu eylemleri meşrulaştırma enstrümanı olarak kullanılan söylemleri benimseme yoluna gitmiştir. Bu sayede haklı savaş geleneği ve insani müdahaleden beslenen KrS kavramı insani saiklerle yapılacak müdahalelerin daha modern bir konsept etrafında ele alınmasının yolunu açmıştır.

KrS kavramını ortaya çıkaran ICISS raporunda insani müdahale tanımına referans yapılması³⁶ insani müdahalelerin tarihsel birikiminden büyük ölçüde faydalandığını gösteren bir başka işarettir. KrS tarih boyunca devam eden kuvvet kullanmayı meşrulaştırma çabalarında deneyimlenen birikimlerden yola çıkarak geçmişin hatalarını tekrarlamamak ve eksikliklerini gidermek amacıyla modern dünyanın ihtiyaçlarına cevap vermek adına tasarlanmış post-modern bir kavram olarak sunulmaktadır. İnsan hayatını korumaya yönelik müdahalelerin devam edebilmesi için bu eylemlerin ya yerleşik devlet uygulamalarında kendini bulması ya da hukukun bir parçası haline gelmesi gerekmektedir.³⁷ Bu yüzden KrS'yi hayata geçirme çabaları insan hayatını korumak üzere halihazırda karmaşık bir şekilde mevcut bulunan uygulamaların modern bir kavram altında konsolide olması ihtiyacını doğurmuştur.³⁸ Bu bakımdan KrS çağımızın en dramatik normatif gelişmesi olarak tarif edilmektedir.³⁹ Çünkü KrS raporunun yayınlandığı konferansa damga vuran ayırıcı noktalar denge, sosyal yardım, özgürlükçülük, kapsayıcılık, yenilikçilik ve siyasal gerçeklik etrafında şekillenmiştir.⁴⁰ Bu sayede KrS ütopyik söylemler barındıran normatif bir kavram olmanın ötesine geçerek tarihteki örnekleri, modern dünyanın gereksinimlerini ve geleceği dikkate alarak hedeflerini somutlaştırmıştır.

İnsani müdahale ve haklı savaşın tarihsel derinliğinden etkilenen KrS öncelikle insani kriz mağdurlarını korumak için “müdahale hakkı” yerine

³⁶ ICISS, a.g.e., s. 17.

³⁷ Anne Orford, *International Authority and the Responsibility to Protect*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s. 195.

³⁸ Orford, a.g.e., s. 189.

³⁹ Ramesh Thakur ve Thomas Weiss, “R2P: From Idea to Norm and Action?”, *Global Responsibility to Protect*, 1(1), 2009, s.22.

⁴⁰ Thakur, a.g.e., 2006, s. 147.

uluslararası toplumun “koruma sorumluluğu”nu yerleştirmeyi hedeflemiştir.⁴¹ İnsani müdahalenin konusu haline gelen tarihteki olaylardan akademik, felsefi ve hukuki açıdan etkilendiği net bir şekilde anlaşılan ICISS raporunda kavramsal düzeyde “insani müdahale”yi kullanmaktan sakınılmıştır. Bunun en bariz sebebi ise “insani” olarak gerçekleştirilen müdahalelerin tartışmalı mirasında ve dolayısıyla bu müdahalelere yönelik önyargıda görülmektedir.⁴² İnsani müdahalelerin siyasallaşarak büyük devletlerin çıkarlarına hizmet etme potansiyeli ve meşruiyet tartışmaları hem müdahalelerin sorgulanmasına hem de bu müdahalelerin insani yönünün hararetle bir şekilde tartışılmasına neden olmuştur. Düzen-adalet ikilemine yahut Grotius’un haklı savaş düşüncesine kadar götürülebilecek meşruiyet tartışması katliamları ve geniş ölçekli insan hakları ihlallerini önleme konusunda insani müdahalenin meşruiyet zemininden sapmasına yol açmıştır.

İnsani müdahaleden koruma sorumluluğuna doğru kavramsal dönüşüm devletlerin müdahalede bulunma hakkından bireyin ulusal ve uluslararası düzeyde refahını sağlama ve haklarını koruma sorumluluğuna geçiş için altyapı hazırlamıştır.⁴³ Müdahale hakkından koruma sorumluluğuna geçiş üç önemli faktörün oluşmasını sağlamıştır. İlk olarak eylemin odak noktası müdahaleyi gerçekleştiren devletten korunmaya ihtiyaç duyan ve müdahaleden fayda sağlayan gruplara kaymıştır.⁴⁴ İkinci olarak problemin çözümü kriz öncesi, kriz dönemi ve kriz sonrası aşamalar şeklinde ele alınarak daha geniş bir perspektiften çözüme ulaşılması hedeflenmiştir. Üçüncü olarak ise içişlerine karışmama prensibi ve devlet egemenliği gibi geleneksel yaklaşımlar önceden hesap edildiği için insani amaçlarla da olsa müdahalenin uluslararası hukuka aykırılığına yönelik eleştiriler en başta yumuşatılmaya çalışılmıştır.⁴⁵ KrS insani müdahaleden daha geniş bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır⁴⁶ ve bu nedenle insani müdahale yerine koruma sorumluluğu kavramı tercih edilmektedir.⁴⁷

İnsani krizleri önlemek için yapılan müdahalelerdeki retorik değişim insani müdahalenin normatif yönünü yansıtan kavram ve uygulama alanındaki çekişmeyi hafifletmiştir. Yeni bir norm oluşturma amacını güden KrS yaygın

⁴¹ Dorota Gierycz, “From Humanitarian Intervention (HI) to Responsibility to Protect (R2P)”, *Criminal Justice Ethics*, (29)2, 2010, s. 112.

⁴² ICISS, a.g.e., s. 9.

⁴³ Amy E. Eckert, “Responsibility to Protect in the Anarchical Society: Power, Interest, and the Protection of Civilians in Libya and Syria”, *Denver Journal of International Law & Policy*, 41(1), 2012, s.96.

⁴⁴ Louise Arbour, “The Responsibility to Protect as a Duty of Care in International Law and Practice”, *Review of International Studies*, 34(3), 2008, s.448; Gareth Evans ve Mohamed Sahnoun, “The Responsibility to Protect”, *Foreign Affairs*, 81(6), 2002, s.101.

⁴⁵ ICISS, a.g.e., s.16.

⁴⁶ Evans ve Sahnoun, a.g.m., s. 101.

⁴⁷ Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention after Kosovo Iraq, Darfur and the Record of Global Civil Society*, Palgrave Macmillan, London, 2008, s.48.

olarak kabul edilen iç işlerine karışmama yerine insani müdahaleleri daha meşru ve yasal zemine oturtan söylemsel bir pratik geliştirmiştir. Böylece insani saiklerle yapılacak müdahaleler felsefi ve hukuki açıdan meşru dayanakları olan bir zeminde tartışılma imkânı bulmuştur. KrS'nin insani müdahale söylemini değiştirmesi üç aşamalı sorumluluk üzerinden dört unsuru gerçekleştirmesine olanak tanımıştır. Bu unsulardan ilki, müdahalenin gerekli olup olmadığı, gerekliyse ne zaman ve nasıl yapılması gerektiği üzerine açık ve anlaşılır kriterler geliştirmektir. İkincisi askeri müdahalenin gerekli olduğu hallerde müdahalenin meşruiyetini sağlayacak müdahale öncesi yaptırımların tamamının başarısız olduğunu takip etmektir. Üçüncüsü askeri müdahalenin amacına uygun bir şekilde ve en az insan kaybıyla tamamlanmasını sağlamaktır. Sonuncusu ise insani krize yol açan etkenleri mümkün olduğunca ortadan kaldırmak ve sürdürülebilir barış sağlamaktır.⁴⁸

2.1. Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu

KrS'nin uluslararası hukuktaki yeri insani krizleri önleyecek faaliyetlerin meşruluğunu sağlaması bakımından oldukça önemli bir konudur. Uluslararası hukuk tarafından suç sayılan soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar, savaş suçları ve etnik temizlik 2005 Dünya Zirvesiyle birlikte KrS'nin ana gündemini oluşturmuştur. Bu noktada KrS'nin uluslararası hukukun aksi istikamette bir şeyi savunduğunu iddia etmek güçtür. KrS'nin hukuktaki yerini tartışmaya açan unsur uluslararası hukukun suç saydığı şeyleri engellemek için başvurulan yöntemin meşruiyeti ve hukuka uygunluğudur. Bu tartışma tıpkı insani müdahalenin uluslararası hukuktaki yeri gibi KrS'nin uluslararası hukuktaki yerini kuvvet kullanma bağlamında ele almaktadır. Hem insani müdahale hem de KrS uluslararası hukuka aykırı ve insan hakları ihlallerine yönelik eylemleri durdurma noktasında hukuki, siyasi ve ahlaki açıdan doğru noktaya temas etmesine karşın yine uluslararası hukukun savunduğu egemenlik hakkı ve iç işlerine karışmama prensibiyle karşı karşıya gelmektedir. İnsan haklarının uluslararası hukuktaki yerinin tartışıldığı bölümde anlatılanların tamamı KrS'nin uluslararası hukuktaki yerini açıklamaya yardımcı olduğundan aynı konular bu kısımda tekrar edilmeyecektir. İnsani müdahalenin hukukiliği tartışması dışında KrS'nin meşruiyetini ve uluslararası hukuka uygunluğunun ele alınacağı bu bölümde öncelikle soykırımın suç sayılmasının KrS'nin meşruiyetine yaptığı katkı, sonra da uluslararası teamül hukuku açısından KrS değerlendirilecektir.

Modern çağın en büyük katliamının gerçekleştiği İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerin Yahudilere karşı uyguladığı sistemli ve kesintisiz şiddet soykırımı uluslararası hukukun gündemine sokmuştur. 1948 yılında uluslararası hukuka göre soykırımı suç sayarak soykırımın önlenmesi ve eylemi gerçekleştirenin cezalandırılması gerektiğini belirten bir antlaşma

⁴⁸ ICISS, a.g.e., s. 11.

imzalanmıştır (United Nations General Assembly Resolution 260 III). 2007 yılındaki “*Bosna vs. Sırbistan*” davasında Uluslararası Adalet Divanı (UAD) Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin birinci maddesine göre Sırbistan’ı doğrudan soykırımla suçlamasa bile soykırımı önleme sorumluluğunu yerine getiremediğini açıkça belirtmiştir. Sözleşmenin sekizinci maddesine göre devlet, elindeki tüm imkânları kullanarak mümkün olduğunca soykırım suçunu engelleme sorumluluğuna sahiptir.⁴⁹ Hatta devletlerin sorumlulukları bununla sınırlı kalmayarak kendi sınırlarının dışındaki soykırım suçunun önlenmesini de kapsamaktadır. Bu perspektiften bakıldığında uluslararası hukukun soykırımı suç sayması sadece hukuki değil aynı zamanda etik ve politik yönden de devletlerin soykırımı önlemesi yönünde bir baskı oluşturmuştur.

Fakat bu baskı Ruanda, Bosna yahut Darfur gibi krizlerde kendini gösterememiş ve soykırımı karşı insanları korumakla sorumlu devletlerden oluşan uluslararası toplum bu katliamlara seyirci kalmıştır. Olası soykırım ifadesi bu katliamların durdurulması için bir şeyler yapılmasını gerekli kıldığından Ruanda soykırımı esnasında ABD bilinçli olarak bu katliamı soykırım olarak adlandırmaktan kaçınmıştır.⁵⁰ Daha sonra ABD’nin ve BM’nin Ruanda ve Serebrenika katliamları yaşandığı sırada masum sivilleri koruyamadığı için özür dilemesi uluslararası toplumun koruma sorumluluğu olduğunun üstü kapalı kabulü olmuştur.⁵¹ Diğer taraftan uluslararası hukukun katı bir şekilde yasakladığı savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlar tıpkı soykırım suçu gibi KrS bağlamında ele alınmaktadır. Uluslararası toplumun üyelerinin bu suçları engellemek için imzaladığı antlaşmalar hem tek tek devletlere hem de uluslararası topluma sorumluluk yüklemektedir. Bu nedenle KrS uluslararası hukukun gereklerinin dışına çıkmamakta ve kendi meşruiyetini artırmaktadır.

KrS uluslararası hukuk metinlerinin yanı sıra uluslararası uygulamadaki örneklerle de kendi meşruiyetini sağlama noktasında oldukça ileri düzeydedir. Bunun en büyük örneği sürekli ve yaygın devlet uygulamaları ile devletlerin hukuki gereklilik olduğu kanaatiyle yaptıkları eylemlerden (*opinion juris*) oluşan uluslararası teamül hukukunun KrS’nin meşruiyetine destek sağlayacak unsurlara sahip olmasıdır. İnsan haklarının uluslararası alanda geniş ölçekte kabul görmesi, soykırım ve etnik temizlik gibi birçok suçun devlet ve birey arasındaki ilişkiye dayanması uluslararası teamül

⁴⁹ International Court of Justice, Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), 26 Şubat, 2007, paragraf 430, <http://www.icj-cij.org/docket/fi les/91/13685.pdf>, (17.4.2015).

⁵⁰ Samantha Power, A Problem from Hell: America and the Age of Genocide, Basic Books, London, 2013, ss. 329-390.

⁵¹ Kofi Annan, “Statement on Receiving the Report of the Independent Inquiry into the Actions of the United Nations During the 1994 Genocide in Rwanda”, <http://www.un.org/press/en/1999/19991216.sgsms7263.doc.html>, 1999, (20.4.2015).

hukukunun ilgi alanının devletler arası ilişkiden devlet ve toplum arasındaki ilişkiye doğru genişlemesine yol açmıştır. Bu yaklaşım insan hakları ihlallerinin uluslararası teamül hukuku kapsamında ele alınmasını sağlamıştır.⁵² İnsan haklarının teamül hukuku bağlamında değerlendirilmeye başlanması uluslararası hukuk ve uluslararası etik arasında sıkı bir bağ kurulmasına yol açmıştır. Bu sayede KrS uluslararası hukukta sağlam bir yer edinmeye başlamıştır. Ayrıca BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'nde alınan kararlar yeni bir kavram olan KrS'nin teamül hukuku çerçevesinde değerlendirilmesine katkı sağlamıştır.

KrS'nin uluslararası teamül hukukunda yer almadığını savunanların iddiası KrS'nin insani müdahaleden farklı olduğu ve teamül hukukunda sadece insani müdahalenin yer aldığı fikrine dayanmaktadır. Teamül hukukunda yer alan insani müdahalenin yeni bir kavram olan KrS'den farklı olduğu bir başka noktada ise KrS'nin müdahale için BMGK onayına gereksinim duymasındadır. Bu perspektif BMGK kararı olmadan uygulanan insani müdahalenin teamül hukukundaki yerinin KrS'yi destekleyecek bir altyapı sunmadığını iddia etmektedir.⁵³ Burada göz ardı edilmemesi gereken durum yaklaşık iki yüz yıllık pratiğe sahip insani müdahalenin yarım asırlık BMGK'den daha geniş bir uygulama alanına sahip olduğudur. İnsani müdahalelerin gerçekleştirildiği ilk 150 yıl boyunca BMGK gibi bir yapı bulunmamaktaydı. Bu dönemde insani müdahalelerin yapılıyor olması insani müdahaleyi BMGK onayı dışında gelişen bir kavram haline getirmemektedir. Zira insani müdahalenin herhangi bir otoritenin onayı olmadan ve belirli kurallara riayet etmeden uygulanması en başta BM Şartı ve uluslararası hukuka aykırıdır.

Ayrıca BM'nin kurulmasıyla uluslararası alanda kuvvet kullanmayı meşrulaştıracak karar merci BMGK olmuştur. Buna rağmen BMGK onayı olmadan gerçekleştirilen insani müdahaleler uluslararası toplumdan tam destek görmemiştir. Örneğin BM döneminde BMGK onayı olmadan insani müdahale adıyla gerçekleştirilen birçok müdahale çeşitli devletlerce kınanmış ve insani müdahale olarak kabul edilmemiştir. Bu yüzden KrS'nin müdahale için BMGK onayı araması onu teamül hukukunda yer alan insani müdahaleden farklılaştırmamaktadır. KrS kapsamında değerlendirilen birçok ilkenin daha anlaşılır hale gelmesi gerektiği muhakkaktır; fakat bu prensiplerin son yüzyıl içinde önemli ölçüde geliştiğini de unutmamak gerekir.⁵⁴ Bu bakımdan KrS'yi uluslararası hukukun dışında konumlandırmak adına yöneltilen eleştiriler nihayetinde KrS'yi uluslararası hukukun tartışılmaz bir parçası haline getirecektir.

⁵² Curtis A. Bardley ve Jack L. Goldsmith "Customary International Law as Federal Common Law: A Critique of the Modern Position", Harvard Law Review, 110(4), 1997, ss. 815, 839.

⁵³ Rebecca J. Hamilton "The Responsibility to Protect: From Document to Doctrine—But What of Implementation?", Harvard Human Rights Journal, 19, 2006, s.289.

⁵⁴ Hehir, a.g.e., 2010, s. 125.

2.2. Koruma Sorumluluğunun Uluslararasılaşması

Yirminci yüzyıl boyunca yaygınlaşan insan hakları, bu hakların uluslararasılaşmasını hızlandırmıştır. İnsan haklarının uluslararası hukukun ve siyasetin gündemine girişi bu hakları korumayı ve bu hakları ihlal edenlerin sebep olduğu katliamları durdurmayı sağlayacak tedbirlerin meşruiyet ekseninde gerçekleştirilmesini gerekli kılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş'a kadar geçen sürede dünya, keskin şekilde ayrıışan birbirine zıt iki kutuptan oluşmuştur. Bu durum muhtemel insani krizlerin çıkışını yavaşlatmış ya da insani krizlerin uluslararası siyasetin dengesini bozabilecek güç kavgaları olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Böylece uzun bir süre uluslararası politikanın gündemine insani kriz olarak giremeyen tüm dondurulmuş olaylar Soğuk Savaş sonrasında birbiri ardına dünyanın farklı noktalarında kendini göstererek son çeyrek yüzyılda hızla yaygınlaşmıştır. İnsani krizlerin bu denli görünür olması bu krizleri engelleyecek tedbirlerin de daha aktif bir şekilde kullanılmasını gerektirmiştir. Uluslararası toplum tarafından geniş bir şekilde kabul gören insan hakları da farklı coğrafyalarda çıkan insani krizlere karşı küresel ölçekte tepki oluşturarak sorunun uluslararasılaşmasına neden olmuştur. Sorunun uluslararasılaşması bu krizleri önleme çabasına yönelik hamleleri de uluslararasılaştırmıştır. Önceki yüzyılların tartışmalı kavramı olan insani müdahalenin modern dünyadaki insan hakları ihlallerine beklenen cevabı verememesi yeni bir kavram olan KrS'nin ortaya çıkmasına zemin hazırlayarak bu kavramın uluslararası camia tarafından hızla kabul edilmesini kolaylaştırmıştır. Bu sayede KrS insani krizleri durdurmak için kullanılacak yegâne araç haline gelerek uluslararasılaşmaya başlamıştır.

Ülke içinde Yerlerinden Edilmiş Kişileri (*Internally Displaced Persons*) incelemek üzere görevlendirilen BM özel temsilcisi Francis Deng, uluslararası toplumu oluşturan devletlerin bireylere karşı sadece egemenlik hakkı olmadığını, aynı zamanda onların evrensel haklarını savunmakla görevli üst düzey bir garantör olduğunun altını çizmiştir. Uluslararası toplum insan hakları ihlalleri nedeniyle kendi ülkelerinde katledilen masum sivilleri korumakla ve onlara yardım etmekle sorumludur.⁵⁵ Bu yaklaşım 2001 yılında toplanan konferansın (ICISS) ilham kaynaklarından biri olmuştur. ICISS koruma sorumluluğunu öncelikle devlete daha sonra uluslararası topluma yüklediğinden KrS uluslararası alanda hızla dikkat çekmiştir. KrS'nin uluslararası alanda tanınırlığını artıran bir başka gelişme ise BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından düzenlenen Tehditler, Meydan Okumalar ve Değişimler üzerine BM Üst Düzey Paneli (*The United Nations High-Level Panel on Threats, Challenges and Changes*) sonrasında yayınlanan raporda koruma sorumluluğuna yönelik atıflardır. Bunlardan ilki “*toplu katliamlar ve*

⁵⁵ Francis M. Deng. vd., *Sovereignty As Responsibility: Conflict Management in Africa*, Brooking Institution, Washington DC, 1996, ss. xii-xiii.

tecavüz, cebri çıkarılma ve terör yöntemiyle uygulanan etnik temizlik, kasten aç bırakma ve hastalığa maruz bırakma gibi sakınılabılır yıkımlardan dolayı acı çeken insanlar için herhangi bir devletin “müdahale hakkı”ndan her devletin “koruma sorumluluğu”na doğru giderek artan bir kabul vardır.” cümlesinde yer almaktadır.⁵⁶ Diğer atıf ise “*Güvenlik Konseyinin onayıyla son çare olarak gerçekleştirilecek askeri müdahalenin uygulanabileceği müşterek bir uluslararası koruma sorumluluğunu, ortaya çıkan yeni bir norm olarak onaylıyoruz*” ifadesidir. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından 2005 yılında yayınlanan Daha Geniş Özgürlük: Herkes için İnsan Haklarına, Kalkınmaya ve Güvenliğe Doğru (*In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All*) adlı raporda geçen “*Koruma sorumluluğunu sahiplenmek ve ne zaman gerekirse ona göre davranmak zorundayız*”⁵⁷ ifadesi koruma sorumluluğunun uluslararası alanda ön plana çıkmasına yardımcı olan bir başka gelişmedir.

2005 Dünya Zirvesi’nin sonuç bildirgesinde yer alan 138. ve 139. paragraflar KrS’nin uluslararasılaşmasında dönüm noktası olmuştur. Böylelikle KrS ilk defa Dünya Zirvesi’nin gündemine girmiş ve sonuç bildirgesinde aşağıdaki paragraflara yer verilmiştir:

“138. Her devlet, halkını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan korumakla sorumludur. Bu sorumluluk, söz konusu suçların ve bu suçların kışkırtılmasının da uygun ve gerekli yöntemlerle engellenmesini şart koşmaktadır. Bu sorumluluğu kabul etmekteyiz ve buna uygun hareket edeceğiz. Uluslararası toplum, uygun görüldüğü şekilde, söz konusu sorumluluğu yerine getirmede devletleri cesaretlendirmeli ve onlara yardım etmelidir; aynı zamanda da BM’nin erken uyarı kabiliyeti oluşturmasını desteklemelidir.”

“139. Uluslararası toplum, BM aracılığıyla, BM Şartı’nın VI. ve VIII. kısımlarına uygun olarak insanları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan korumak için gerekli diplomatik, insani ve diğer barışçıl yöntemleri kullanma sorumluluğuna da sahiptir. Bu bağlamda, barışçıl yöntemler yetersiz kalırsa ve ulusal otoriteler kendi halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan korumakta açıkça başarısız olursa, olay bazında (case by case) ilgili bölgesel organizasyonlarla uygun görüldüğü şekilde BM Şartı’nın VII. kısmı kapsamında, Güvenlik Konseyi aracılığıyla, zamanında ve kati bir şekilde müşterek olarak harekete geçmeye hazırız. Uluslararası hukuku ve BM Şartı’nın ilkelerini göz önünde bulundurarak, Genel Kurul’un halkları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan ve

⁵⁶ The United Nations, A More Secure World: Our Shared Responsibility High-Level Panel on Threats, Challenges and Changes, 2004, s. 65.

⁵⁷ The United Nations (2005). In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/59/2005 (18.5.2015).

etkilerinden koruma sorumluluğunu dikkate almaya devam etmesi gerekliliğini vurgulamaktayız. Devletlere gerekli ve uygun bir şekilde, kendi halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan korumak için kapasite geliştirmede yardım etmeyi ve krizler ya da çatışmalar çıkmadan önce baskı altındakilere destek olmayı da taahhüt olarak hedeflemekteyiz.”⁵⁸

KrS taraftarlarının Dünya Zirvesinde gerçekleştirmeyi amaçladıkları şeylerden ilki Genel Kurulun ICISS tarafından yayınlanan orijinal metin üzerine yorumda bulunmasıydı. Bu sayede KrS daha geniş kapsamlı katılımın olduğu uluslararası konferansın gündemine girebilecekti. KrS destekçilerinin yapmak istediği ikinci şey ise BMGK’yi üç konuda ikna etmektir. Birincisi ICISS raporunda belirtilen haklı sebep ne zaman oluşursa müdahale kararı almayı taahhüt ettirmek, ikincisi önleyici tedbirler alırken halkın yararına davranmak, sonucusu ise açıkça ulusal çıkarlara aykırı olmadığı sürece acil insani yardım gerektiren konularda veto yetkisi kullanmamaktır.⁵⁹ Bu talepler ICISS raporunun netleştirmedeği hususların ele alınmasıyla bazı konularda standartlaşmaya gidilmesini hedeflemiştir.

KrS’ye yönelik çekinceleri olan devletler de 2005 Dünya Zirvesinde askeri müdahale konusunu gündeme getirerek KrS kavramında revizyona gidilmesini sağlamışlardır. Öncelikle kuvvet kullanmaya karar verecek kurumun BMGK olmasını sağlayarak alternatif karar alma mekanizmalarının önünü tıkmışlardır. Bunun yanı sıra ICISS raporunda yer alan insani nedenlerle yapılacak askeri müdahalelerin uygunluk kriterlerinin kaldırılması sağlanmıştır. Ayrıca uluslararası toplumun koruma sorumluluğunun devreye gireceği aşamayı “devletlerin açıkça başarısız olması” şeklinde tanımlayan ICISS raporunu aksine “devletlerin insani krizleri önlemekte isteksiz ya da yetersiz olması” şeklinde düzenlemişlerdir.⁶⁰ Böylelikle ICISS raporunda bahsedilen muğlak ifadenin netleşmesini sağlamaya çalışmışlardır. En önemli düzenleme ise KrS kapsamına girecek suçların tanımında yaşanmıştır. Buna göre ICISS raporunda belirtilen “geniş çaplı ölümler” yerine “soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar ve etnik temizlik” gibi suçlarda KrS devreye girecektir. Yukarıda bahsedilen değişikliklerin ardından ICISS raporunun daha kısa ve yumuşatılmış versiyonu Dünya Zirvesinde oybirliğiyle kabul edilmiştir.⁶¹ KrS’nin 2005 Dünya Zirvesinde kabulünün ardından

⁵⁸ 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi (2005). <http://www.who.int/hiv/universalaccess2010/worldsummit.pdf>, (07.15.2012).

⁵⁹ Alex Bellamy, “Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit”, *Ethics and International Affairs*, 20(2), 2006, s. 143.

⁶⁰ Bellamy, a.g.e., 2009, s. 90.

⁶¹ 2005 World Summit Outcome (2005). GA Res 60/1, UN GAOR, 60th sess, 8th plen mtg, Agenda Items 46 and 120, Supp No 49, UN Doc A/RES/60/1 (24 October 2005) para 139, <http://www.ifrc.org/docs/idrl/I520EN.pdf> (14.4.2015).

akademik ve siyasi dünyada konuya ilgi artmıştır.⁶² 2005 Dünya Zirvesi KrS'yi anlaşılır kriterler üzerinden açıklayarak uygulanabilirliğini artırmış ve böylece kavramın uluslararasılaşmasına katkıda bulunmuştur.

2005 Dünya Zirvesinin 138. ve 139. sonuç paragraflarıyla tadil edilen KrS'nin daha başarılı ve sistemli bir şekilde uygulanması için dönemin BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon tarafından 2009 yılında "Koruma Sorumluluğunu Uygulama" (*Implementing the Responsibility to Protect*) adında bir rapor yayınlanmıştır. Bahsi geçen rapor KrS'nin teoriden uygulamaya dönüşmesini amaçlayan ilk kapsamlı BM metni olmuştur.⁶³ Raporunda birbiriyle üç sütun şeklinde ifade edilen üç sorumluluktan bahsedilmektedir:

I. "Devletin kendi vatandaşlarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan koruma sorumluluğu bulunmaktadır.

II. Uluslararası toplumun herhangi bir devletin kendi sorumlulukları yerine getirmesinde yardım etme sorumluluğu vardır.

III. Uluslararası toplum, herhangi bir devletin kendi vatandaşlarını insanlığa karşı işlenen suçlar, soykırım, savaş suçları, etnik temizlik gibi suçlara karşı korumakta 'açıkça başarısız olduğu' durumlarda bu suçları engellemek veya durdurmak için zamanında ve kati bir şekilde faaliyete geçme sorumluluğuna sahiptir."⁶⁴

Yukarıda belirtilen üç sütunun nasıl işleyeceği konusunda farklı görüşler ortaya atılmış olmasına rağmen, her birinde farklı bir sorumluluğun açıklandığı üç sütunun birinin diğerinden üstün olmadığını ifade edilmektedir. Bir başka anlatımla üçüncü sütunun devreye girebilmesi için önce birinci ve ikinci sütunlarda bahsedilen sorumlulukların yerine getirilmesi gerekmemektedir. Aralarında birbirini takip eden kronolojik bir sıra bulunmayan bu üç sütun, aynı zamanda eşit derecede öneme sahiptir.⁶⁵

KrS'nin uluslararasılaşmasına katkıda bulunan bir diğer gelişme ise BMGK kararlarında kavrama yapılan atıflar sayesinde olmuştur.⁶⁶ BMGK'nin oybirliğiyle kabul ettiği 1674 sayılı karar KrS'nin referans gösterildiği ilk

⁶² Christina G. Badescu, *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect Security and Human Rights*, Routledge, New York, 2011, s. 3.

⁶³ Ved P. Nanda, "From Paralysis In Rwanda to Bold Moves In Libya: Emergence Of The 'Responsibility To Protect' Norm Under International Law - Is the International Community Ready for It?", *Houston Journal of International Law*, 34(1), 2011, s. 29.

⁶⁴ Ban Ki-Moon, *Implementing the Responsibility to Protect*, <http://responsibilitytoprotect.org/Implementing%20the%20top.pdf>, 2009, s.23, (13.02.2012).

⁶⁵ Alex Bellamy, *Global Politics and the Responsibility to Protect: From Words to Deeds*, Routledge, Oxon, 2011, s.35.

⁶⁶ KrS'ye atıf yapan BMGK kararları hakkında daha fazla bilgi için bkz. <http://www.globalr2p.org/resources/335> (18.5.2015).

BMGK metnidir. Söz konusu karar 2005 Dünya Zirvesinde kabul edilen 138 ve 139 numaralı paragrafları yeniden onaylayarak BMGK'nin uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden insanlığa karşı işlenen suçlar, soykırım ve kitlesel suçlar gibi yaygın insan hakları ihlallerine karşı olduğu vurgulanmıştır.⁶⁷ 2005 Dünya Zirvesi sonuç bildirgesinde yer alan 138. ve 139. paragrafların aynen kabul edildiğini belirten bir başka BMGK metni ise 1894 sayılı karardır.⁶⁸ Libya müdahalesinin hukuki gerekçesini oluşturmasıyla ilk defa uygulama alanı bulan KrS'nin kısa sürede uluslararası toplum tarafından büyük ölçüde kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Bu ise uluslararası metinlerde kendine daha fazla yer bulan KrS'nin uluslararasılaşma sürecinde ivme kazanarak az zamanda hatırı sayılır bir mesafe kat ettiğini göstermektedir.

SONUÇ

Devlet egemenliği kavramına sıkı sıkıya sarılarak insan hakları kavramını Batılı bulan devletler ilginç bir şekilde egemenlik kavramının da Batılı olduğunu görmezden gelmektedirler. Hem egemenlik hem de insan hakları aynı medeniyetin içinden çıkarak zaman içinde değişime uğramış ve evrenselleşmiştir. Bu yüzden devlet egemenliği insan haklarının üzerinde değil; tam tersine egemenlik insan haklarına dayanan bir unsur haline gelmiştir. Modern egemenlik anlayışı feodal düzenin adem-i merkezîyetçi yapısını yıkarak gücü tek merkezde topladığından insan hakları günümüzde güçlü devlet otoritesini dengeleyen bir unsur haline gelmiştir. Modern devletin tarihsel gelişim sürecine bakıldığında egemenliğin varlık nedeninin insan hakları olduğu görülmektedir. Fransız Devrimi veya Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi bireyin devlet karşısında özgürleşmesinin yolunu açarak daha sonraki gelişmelere zemin hazırlamıştır. Böylelikle modern devlet birey hak ve özgürlüğünün garantörü haline gelmiştir. Egemenlik ve insan hakları ortaya çıkış felsefesi ve normatif yapıları bakımından birbirine ikiz kavramlardır. İnsan hakları ve devlet egemenliği çünkü her iki kavram da bireyi koruma düşüncesini taşımaktadır. İnsanın doğuştan getirdiği hakların bireye ait yaşam hakkı ve özgürlükleri ön plana çıkarması ile insana ait hakların güvenliği için oluşturulan egemenlik arasında teorik olarak ihtilaf bulunmamaktadır. Çünkü toplum kendi haklarının bir kısmını kullanmayı bir üst otoriteye devrederek egemen gücü oluşturmuştur. Uygulamada egemenlik devletin haklarını savunan bir mekanizmaya dönüşürken, insan hakları da bireyin haklarını

⁶⁷ BMGK, 1674 sayılı Karar, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1674\(2006\), \(11.1.2015\).](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1674(2006), (11.1.2015).)

⁶⁸ BMGK, 1894 sayılı Karar, 2009, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1894\(2009\), \(11.1.2015\).](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1894(2009), (11.1.2015).)

savunmakta ve tıpkı devletin kendine ait bir egemenlik alanı olduğu gibi bireyin de devlete karşı egemenlik alanı bulunduğunu ortaya atmaktadır.

Devlet egemenliğinin mutlak gücüne ve kötüye kullanmaya müsait karakterine getirilen eleştiriler, egemenliğin uluslararası istikrara sağladığı katkıyla bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Devlet egemenliği son çeyrek yüzyılda güç kaybetmesine rağmen hala uluslararası sistemin işleyişinde önemli bir role sahiptir. Sistemin aktörlerinin en büyük silahı olan egemenlik, uluslararası sistemin anarşik karakterini yumuşatmakta ve görece bir istikrar sunmaktadır. Uluslararası istikrarın olmadığı ve hiçbir kuralın işlemediği anarşik bir ortam insan haklarının ihlal edilmesine en müsait zemini yaratacaktır. Fakat devletin egemenliğini yücelterek insan haklarını koruma fikrinin tarihte görülen bir örneği bulunmamaktadır. Dengelenemeyen sınırsız bir güç kontrolden çıkmaya daha eğilimli olduğundan devlet egemenliği de insan haklarıyla dengelenerek insan hayatı ve refahı için kurulan devletin insana tehdit oluşturması önlenmektedir. Devletin egemenlik iddiasında bulunabilmesi için insan haklarına uyması da gerekmektedir. İnsan hakları zalim ve baskıcı devlet anlayışını insan güvenliğine önem veren ve vatandaşlarının haklarını hem iç politikada hem de dış politikada savunan bir yaklaşımla değişmesine vesile olmuştur.

KAYNAKÇA

- 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi (2005).
<http://www.who.int/hiv/universalaccess2010/worldsummit.pdf>,
(07.15.2012).
- 2005 World Summit Outcome (2005). GA Res 60/1, UN GAOR, 60th sess, 8th plen mtg, Agenda Items 46 and 120, Supp No 49, UN Doc A/RES/60/1 (24 October 2005) para 139,
<http://www.ifrc.org/docs/idrl/I520EN.pdf> (14.4.2015).
- AKBULUT, İ. (2002). “İnsan Hakları”, *Yargıtay Dergisi*, 2002, s. 461,
<http://www.yargitay.gov.tr/belgeler/site/dergi/yrgergi/Temmuz2002/Temmuz2002/assets/basic-html/page205.html> (5.2.2015).
- AMNEUS, D. (2012). “Responsibility to Protect: Emerging Rules on Humanitarian Intervention?”, *Global Society*, 26(2): 241-276.
- ANNAN, K. (1999). “Statement on Receiving the Report of the Independent Inquiry into the Actions of the United Nations During the 1994 Genocide in Rwanda”,
<http://www.un.org/press/en/1999/19991216.sgsm7263.doc.html>,
(20.4.2015).

- ARBOUR, L. (2008). "The Responsibility to Protect as a Duty of Care in International Law and Practice", *Review of International Studies*, 34(3): 445-458.
- BADESCU, C. G. (2011). *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect Security and Human Rights*, Routledge, New York, 2011.
- BARKIN, J. S. (1998). "The Evolution of the Constitution of Sovereignty and the Emergence of Human Rights Norms", *Journal of International Studies*, 27(2): 229-252.
- BELLAMY, A. (2006). "Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit", *Ethics and International Affairs*, 20(2): 143-169.
- BELLAMY, A. (2009). *Responsibility To Protect: The Global Effort To End Mass Atrocities*, Polity Press.
- BELLAMY, A. J. (2011). *Global Politics and the Responsibility to Protect: From Words to Deeds*", Routledge, Oxon.
- BMGK (2006). 1674 sayılı Karar,
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1674\(2006\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1674(2006)), (11.1.2015).
- BMGK (2009). 1894 sayılı Karar, 2009,
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1894\(2009\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1894(2009)), (11.1.2015).
- BRADLEY, C. A. ve GOLDSMITH, J. L. (1997). "Customary International Law as Federal Common Law: A Critique of the Modern Position", *Harvard Law Review*, 110(4): 815-876.
- CASSESE, A. (1999). "Ex iniuria ius oritur: Are We Moving Towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?", *European Journal of International Law*, 10(1): 23-30.
- CASSESE, A. (2005). *International Law*, Oxford University Press, New York.
- CATLIN, G. (1950). *A History of the Political Philosopher*, Allen&Unwin, London.
- CHOPRA, J. ve WEISS, T. (1992). "Sovereignty is no Longer Sacrosanct", *Ethics and International Affairs*, 6(1): 95-117.
- COOPER, R. ve KOHLER, J. (2009). *Responsibility to Protect The Global Moral Compact for the 21st Century*, Palgrave Macmillan, New York.
- CROSSETTE, B. "Sinking the Responsibility to Protect", *United Nations Association of the United States of America*,

- <http://www.unausa.org/site/pp.asp?cfvKRI8MPJpF&b4134409>
(03.02.2012).
- DENG, F. M. vd. (1996). *Sovereignty As Responsibility: Conflict Management in Africa*, Brooking Institution, Washington DC.
- ECKERT, A. E. (2012). “Responsibility to Protect in the Anarchical Society: Power, Interest, and the Protection of Civilians in Libya and Syria”, *Denver Journal of International Law & Policy*, 41(1): 87-99.
- EVANS, G.ve SAHNOUN, M. (2002). “The Responsibility to Protect”, *Foreign Affairs*, 81(6): 99-110.
- GIERYCZ, D. (2010). “From Humanitarian Intervention (HI) to Responsibility to Protect (R2P)”, *Criminal Justice Ethics*, (29)2: 110-128.
- GÖZLÜGÖL, S. (2002). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzda Etkisi*, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara.
- HAMILTON, R. J. (2006). “The Responsibility to Protect: From Document to Doctrine—But What of Implementation?”, *Harvard Human Rights Journal*, 19: 289-297.
- HEHIR, A. (2008). *Humanitarian Intervention after Kosovo Iraq, Darfur and the Record of Global Civil Society*, Palgrave Macmillan, London.
- HEHIR, A. (2010). *Humanitarian Intervention: An Introduction*, Palgrave Macmillan, New York.
- HEHIR, A. (2012). *The Responsibility to Protect: Rhetoric, Reality and the Future of Humanitarian Intervention*, Palgrave MacMillan, New York.
- HOBBS, T. (1991). *Man and Citizen*, (der.) Bernard Gert, Hackett Publishing Company, Indianapolis.
- HOFFMAN, J. ve NOLKAEMPER, A. (2012). *Responsibility to Protect From Principle to Practice*, Pallas Publication, Amsterdam.
- HOFFMANN, S. (2003). “Intervention: Should It Go On? Can It Go On?” (der.) Chatterjee and Scheid, *Ethics and Foreign Intervention*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- HURD, I. (1999). “Legitimacy and Authority in International Politics”, *International Organization*, 53(2):379-408.
- ICISS Supplementary Volume, s. 17,
<http://www.bits.de/NRANEU/docs/ICISS1201supplement.pdf>
(12.5.2015).

- ICISS, (2001). "International Commission on Intervention and State Sovereignty",
<http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>, 14.5.2015.
- INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE, *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, 26 Şubat, 2007, paragraf 430, <http://www.icj-cij.org/docket/files/91/13685.pdf>, (17.4.2015).
- KI-MOON, B. (2009). Implementing the Responsibility to Protect, <http://responsibilitytoprotect.org/implementing%20the%20rtop.pdf>, (13.02.2012).
- KRASNER, S. (1999). *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University Press, Princeton.
- KRS'YE ATIF YAPAN BMGK KARARLARI hakkında daha fazla bilgi için bkz. <http://www.globalr2p.org/resources/335> (18.5.2015).
- LINKLATER, A. (2007). *Critical Theory and World Politics: Citizenship, Sovereignty and Humanity*, Routledge, New York.
- LU, C. (2006). *Just and Unjust Interventions in World Politics: Public and Private*, Palgrave MacMillan, New York.
- MARTIN, S. (2011). "Sovereignty and The Responsibility to Protect Mutually Exclusive Or Codependent?" *Griffith Law Review*, C20(1): 153-187.
- NANDA, V. P. (2011). "From Paralysis In Rwanda to Bold Moves In Libya: Emergence Of The 'Responsibility To Protect' Norm Under International Law - Is the International Community Ready for It?", *Houston Journal of International Law*, 34(1): 1-53.
- ORFORD, A. (2011). *International Authority and the Responsibility to Protect*, Cambridge University Press, Cambridge.
- POWER, S. (2013). *A Problem from Hell: America and the Age of Genocide*, Basic Books, London, 2013.
- ROUSSEAU, J. J. (1968). *The Social Contract*, Penguin, London.
- SIMONOVIC, I. (2000). "From Sovereign Equality to Equally Reduced Sovereignty", *The Fletcher Forum of World Affairs*, 24(2):163-174.
- THAKUR, R. (2006), *The United Nations Peace and Security*, Cambridge University Press, Cambridge.
- THAKUR, R. (2011). *The Responsibility to Protect: Norms, Laws and the Use of Force in international Politics*, Routledge, London.

- THAKUR, R. ve WEISS, T. (2009). “R2P: From Idea to Norm and Action?”, *Global Responsibility to Protect*, 1(1): 22-53.
- THE UNITED NATIONS (2004). *A More Secure World: Our Shared Responsibility High-Level Panel on Threats, Challenges and Changes*
- THE UNITED NATIONS (2005). *In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All*, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/59/2005 (18.5.2015).
- TOMUSCAT, C. (2008). *Human Rights between Idealism and Realism*, Oxford University Press, New York.
- ÜNAL, Ş. (1994). “İnsan Haklarının Tarihi Felsefi ve Hukuki Temelleri”, *Ankara Barosu Dergisi*, (1): 41-74.
- UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY RESOLUTION 260 (III), Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, A/RES/3/260 , Article I, <http://www.un-documents.net/a3r260.htm>, 13.3.2015).
- WEBER, C. (1995). *Simulating Sovereignty: Intervention, The State, and Symbolic Exchange*, Cambridge University Press, Cambridge.
- ZIPPELIUS, R. (1965). *Das Wesen des Rechts: Eine Einführung in die Rechtsphilosophie*, Beck Verlag, München,

